

TUTUKLU ÇOCUKLARIN GÖZÜYLE ÇOCUK ADALET SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Özlem CANKURATARAN ÖNTAŞ *

Modernizm, sanayileşme, aydınlanma felsefesi ile birlikte bugünkü çocukluk paradigmasının da temelleri atılmıştır. Günümüzün çocuğa bakış biçimi, büyük ölçüde Rousseau'nun yolunu açtığı, insanın ve dolayısıyla çocuğun doğal olarak "iyi" kabul edildiği, çocuğun ilk günahın sembolü olarak görülmeyip "kötülülüğün" nedeninin toplumda aranmaya başlandığı 18. yüzyılın ikinci yarısından mirastır. Bu yıllar, eğitim ile modern anlamda "yurttaş"ın birbirleri için vazgeçilmez görülmeye başlandığı, politik düşünce tarihinde "toplumsal sözleşme" olarak ifadesini bulan yeni bir toplum ve iktidar ilişkisinin şekillendiği yıllardır (Bumin 1983: 16).

Hümanist çocukluk anlayışına yönelik olan Avrupa kökenli akım, çocukların refahı konusunda devletin sorumluluk almasını etkilemiştir. 19. yüzyılda devletin çocukların bir koruyucusu olarak yasa yapma hakkı olması fikri, hem yeni, hem de radikaldir (Postman 1995: 75). Bu aynı zamanda paternalist ya da korumacı anlayışın ürünü olarak da kabul edilebilir. Paternalistler, çocukların iyiliği için yalnız ana babasının değil, devletin de müdahalesinin gerektiğini savunmuşlardır (Franklin 1993: 235). Başka bir deyişle modern devletin görevi, çocuğun güvenliğine özen göstermek bakımından yalnızca ana babayı desteklemek ve denetlemek değil, aynı zamanda çocukların yetenekleri doğrultusunda gelişmelerini güvence altına alarak, onların ekonomik ve sosyal refahını da sağlamak olmalıdır (Akyüz 1999: 491).

* HÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü.

Bugünkü çocukluk paradigması anlayış, düşünce ve uygulama bağlamında kendisini Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde göstermektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuğun yaşaması, gelişmesi, korunması ve katılımı açısından toplumlara yeni amaç, ilke, yaklaşım ve standartlar sunmaktadır. Taraf devletler, sözleşmenin ortaya koyduğu çerçeve doğrultusunda çocukla ilgili politika, yasal-örgütsel yapı, hizmet modeli, gereksinme ve beklentilerini yeniden gözden geçirmek zorundadır (Uluğtekin 1999:1; Cılga 1999:306).

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuğun bir bütün olarak ve sistemler içinde ele alınmasını öngörmektedir. Ailesi, arkadaşları, öğretmenleri, sağlık çalışanları, sosyal hizmet uzmanları çocukla ilgili bu sistemler bütünüünün en önemli parçalarındandır. Ancak bu sistemler içinde çocuğun sokakta yaşaması ve çalışması, sosyal risklere açık olması, suça yönelmesi ve suç işlemesi sürecinde başka kurumların ve kişilerin de sorumlulukları ortaya çıkmaktadır. Modern toplumlar polis, mahkeme, tutukevi ve ıslahevi gibi kurumlar da yer almaktadır.

Suçla yönelen çocukların haklarını uluslararası düzeyde ele alan belli başlı belgeler başta Çocuk Hakları Sözleşmesi olmak üzere Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Küçüklerin Korunması İçin Birleşmiş Milletler (Havana) Kuralları, Riyad Kuralları ve Çocuk Mahkemelerinin Yönetimi Hakkında Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Beijing Kuralları)dır. Burada Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)'nin 40. maddesi, Beijing Kuralları ve Havana Kuralları'nın bazı maddeleri özellikle ele alınacaktır. ÇHS'nin 40. maddesi suça yönelen çocuklar için şu güvenceleri sıralamaktadır: Güvencelerden birincisi *"haklarındaki suçlama yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılma"*dır. İkinci temel güvence *"haklarındaki suçlamalardan kendilerinin hemen ve doğrudan doğruya; ya da uygun düşen durumlarda ana babaları ya da yasal vasileri kanalı ile haberli kılınmak ve savunmalarının hazırlanıp sunulmasında gerekli yasal ya da uygun olan başka yardımdan yararlanma"*sıdır. Bir başka güvence ise *"çocuğun tanıklık etmesi ya da suç ikrarında bulunması için zorlanmaması; çocuğun aleyhine ve lehine olan tanıkların eşit koşullarda sorgulanmasının sağlanması"*dır. Bir diğer önemli güvence de *"kovuşturmanın her aşamasında özel hayatın gizliliğine tam saygı gösterilmesi"*dir.

Daha önce belirtildiği gibi Beijing Kuralları'nda da çocuk-polis ilişkisi ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu kuralların 8. maddesinde *"her*

aşamada küçüğün afişe olması, damgalanması gibi zarara yol açabilecek durumların ortadan kaldırılması için gizliliğe azami özen gösterilmelidir” hükmüne yer verilmiş; aynı maddenin ikinci fıkrasında “küçük suçlunun kimliğine ilişkin hiçbir bilginin yayınlanmasına izin verilmemelidir” ilkesi ile polis dahil her aşamada gizlilik ilkesinin önemine dikkat çekilmiştir.

Beijing Kuralları’nın 10. maddesi “Bir küçük gözaltına alınır alınmaz, durum derhal ebeveynine veya yasal veli ya da vasisine bildirilir.” hükmü ile çocuğun özgürlüğünün esas olduğunu belirtmiştir. Aynı kuralın ikinci fıkrasında “hakim yahut yetkili makam gecikmeksizin serbest bırakma çaresini düşünmelidir” ilkesine yer vermiştir. Üçüncü fıkra usul hükümlerinin bazı yönleri ile çocukların işlediği suçlarla ilgili polisin davranışına ilişkindir: “Yasayı uygulamakla görevli makamlarla küçük suçlunun ilişkileri, daima küçüğün yasal durumunu gözetir tarzda ve onun iyiliği ve olayın özelliğinden dolayı zarar görmemesi esasına dayalı olarak düzenlenmelidir.”

Beijing Kuralları’nın 12. maddesinde çocuğun karşı karşıya geldiği meslek elemanlarından birisi olan polisin özel yetişmiş “çocuk polisi” olmasını öngördüğü bilinmektedir. 12. madde küçük suçlularla sık sık temas halinde olan polis görevlilerinin özel olarak eğitilmesini gerekli kılmakta ve büyük kentlerde özel polis birimlerini oluşturulmasını öngörmektedir. Özel polis birimlerinin oluşturulmasının bir diğer nedeni de çocukların suçtan korunması ve suç işlemelerinin önlenmesidir.

Beijing Kuralları’nın 13. maddesinde tutuklu yargılama en son çare olarak vurgulanmıştır. Tutukluluk yerine alternatif önlemler önerilmiştir. Tutuklu yargılanan küçüklerin yetişkinlerden ayrı tutulması ve ihtiyaç duydukları her türlü yardımdan yararlanmaları bir ilke olarak ortaya konmuştur.

Havana Kuralları özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklarla ilgili bir takım düzenlemeleri içermektedir. Belgenin III. Bölüm’ü gözaltında bulunan ve tutuklu çocuklarla ilgilidir. Buna göre 17. maddede gözaltında olan veya muhakeme devam ederken tutuklu bulunan (“yargılanmamış”) çocukların masum sayılacağı ve buna göre muamele göreceği; çocukları tutuklamaktan mümkün olduğu kadar kaçınılması gerektiği ve istisnâ hallerle sınırlı olarak tutuklama kararı verileceği; bu amaçla alternatif tedbirlerin uygulanması için her türlü çaba gösterileceği” belirtilmiştir. Aynı maddede tutukluma kararının alındığı durumlarda tutma süresini mümkün olan en kısa süreye indirmek için, bu işlemlerin

süratle yapılmasına öncelik verileceği; tutuklu çocukların, hükümlü çocuklardan ayrı yerlerde tutulacağı vurgulanmıştır.

Yukarıda sözü edilen uluslararası belgeler değerlendirildiğinde çocukların polisle ilişkilerinin düzenlenmesinin temelinde yer alan ve çocuğun yararına olan bazı önemli noktalar şunlardır:

1. Çocuklara süreç hakkında bilgi verilmesi,
2. Polis tarafından alıkonulan çocuğun anında anne ve babasına ya da vasisine bilgi verilmesi,
3. Çocuklarla ilgili yapılacak işlemlerin en kısa sürede yapılması,
4. Çocuğun kimliğinin medya ve kamuya karşı saklı tutulması,
5. Çocukların fotoğraf ve parmak izinin alınmasına ilişkin sınırlamaların olması,
6. Çocukla ilgili kayıtların yetişkinlerin kayıtlarından ayrı tutulması,
7. Çocuğa zarar verecek muameleden sakınılması (kelepçe kullanılmaması, adli tıp incelemelerinde çocukların mühürlenmemesi, hastanede yatağa zincirlenmemesi gibi),
8. Çocuğun adalet süreci içine çekilmeden, toplumdaki diğer kaynaklara yönlendirilmesi,
9. Çocuğun suç işlemesini önlemeye yönelik hizmetlerde yer alması.

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk adalet sisteminin yeniden yapılmasını gerektirmiştir. Bu yeniden yapılanmada politika ve uygulamalara yol gösterecek araştırmalara gerek vardır.

YÖNTEM

Bu araştırmada çocuk hakları perspektifiyle tutuklu yargılanan çocukların polisten başlayarak tutukevine kadar nasıl bir süreç yaşadıkları niteliksel araştırma yöntemi kullanılarak eleştirel bir bakış açısıyla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Veri Toplama Süreci

Bu araştırma sırasında, Ankara’da bulunan çocuk tutukevinde, 2001 Ağustos-Aralık ayları arasında yargılanan 40 çocukla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde, çocukların suç davranışı ile birlikte polisten başlayarak tutukevine kadar nasıl bir deneyim geçirdiklerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Araştırmanın tutukevinde gerçekleştirilmiş olması çocukların yaşadıklarını olduğu gibi anlatmalarını görüşmelerin başlangıcında bir güçlük olarak ortaya çıkmış, ancak çocukların araştırmacıya güven geliştirmesi ile üstesinden gelinmeye çalışılmıştır. Görüşmelere başlanmadan önce çocuklarla koğuşlarına gidilerek tanışılmıştır. Araştırmacı çocuklara görüşmeye katılımın gönüllü olduğunu ve bu görüşmelerin yargılama sürecini etkilemeyeceğini özellikle belirtmiştir. Bazı çocuklar özellikle anlattıklarının yargı sürecini etkileyip etkilemeyeceği konusunda araştırmacıya sorular sormuşlardır. Çocuklar sorulara yanıt verirken *“işte benim ifadem budur”* diyerek görüşmeyi ifade alma ile karıştırmışlar, araştırmacı ise bunun bir araştırma olduğunu ne kadar gerçekleri yansıtırsa o kadar yarar getireceğini çocuklara anlatmaya çalışmıştır.

Çocuklarla görüşmeler tutukevinin yönetim ve sosyal hizmet uzmanlarının olduğu idare katında daha çok fotoğraf çekimleri için kullanılan bir masa ve üç sandalyenin olduğu bir odada yapılmıştır. Çocuklar odaya koğuşlarından infaz memuru tarafından getirilmiştir. Çocukların kaldıkları koğuşta görüşme yapılmak istenmiş ancak odada tek başına bir çocukla görüşme yapma olanağı olmadığından görüşme sözü edilen odada yapılmıştır. Görüşme odasına gelen çocuklar mutlaka pencereden dışarıya bakıp *“Şimdi dışarıda olmak vardı”* demişlerdir. Bazı çocuklar da *“Ankara nasıl abla?”* diye sormuşlardır. Görüşmelere katılan dört çocuk son on beş günlerini tek kişilik müsaade odasında geçirdiklerinden soruları anlamakta ve yanıtlamakta oldukça zorlanmışlardır. Görüşmelerin tamamı çocukların izinleri alınarak kayda alınmıştır. Çocuklar görüşme sonrasında seslerini dinlemek istemiş ve kayıt cihazına da özel ilgi göstermişlerdir. Görüşmeler sırasında çocukların bazılarının kış olmasına rağmen çorapsız ve sadece bir gömlek giyinmiş olmaları dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra çocukların kollarındaki kesikler ve bazı özel dövmelemleri oluşu da araştırmacının ilgisini çekmiş ve çocuklarla bu durumlar da konuşulmuştur.

Bulgular ve Yorumlanması

Niteliksel araştırmanın bir gereği olarak veri toplama süreci ile bulguların yorumlanması eşzamanlı yapılmıştır. Görüşmenin yapıldığı gün kayıtlar çözümlenmiş ve bazı yeni sorular eklenmiştir. Bir yandan çocukların gözaltı sürecinde yaşadıkları benzerlikler ortaya çıkarken diğer yandan da farklılıklar da ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Görüşmelerin dökümleri araştırmacı dışında iki kişi tarafından okunup değerlendirilmiştir. Araştırmacı görüşme dökümlerini birkaç kez yeniden okumuş ve analizini yapmıştır (Creswell 1994, Neuman 2000).

Araştırmaya ilişkin bulgular verilirken çocuklar anonimleştirilerek çocuklara çiçek ismi verilmiştir. Bunun bir nedeni de çocukların kimliklerini saklamaktır.

Bulgular ve Tartışma

Bulgular ve tartışma bölümünde öncelikle araştırmaya gönüllü olarak katılan çocukların tanıtıcı bulguları verilmektedir. Çocuklarla yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular bölümünde polisle başlayıp tutukevine kadar giden bir süreçte algılamaların ve analizler bulunmaktadır.

Tanımlayıcı Bulgular

Tutukevinde en fazla sayıda 17 yaş grubu, en az sayıda ise 14 yaş grubundan çocuk bulunmaktadır. Bu durum, çocuklar hakkında tutuklama kararının, genelde 15 yaş sonrası suç işlendiğinde verildiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Çocukların suç türlerine bakıldığında ilk sırada hırsızlık (%74.5) yer almaktadır. Bu bulgular literatürle de uyumludur.

Çocukların çoğunluğunun ailesinde Türkçe konuşulmakta buna karşın iki çocuğun evinde Kürtçe konuşulmaktadır. Çocukların tamamına yakınının ailesi İç Anadolu Bölgesi'nden göç etmişlerdir.

Çocukların tamamına yakını kentin gecekondu bölgelerinde yaşamaktadırlar. Üç çocuk ise kente başka bölgelerinden çalışmak için gelmişlerdir. Araştırmaya katılan çocukların babalarının çalışmadığı

ya da informal sektörde çalıştıkları görülmektedir. Annelerin daha çok evlere temizlik işine giderek çalıştıkları görülmektedir. Çocukların da çok küçük yaşlardan itibaren çalışmaya başladıkları ve ağırlıkla mobilya işkolunda, oto sanayinde ya da hizmet sektörünün diğer dallarında yani küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde çırak statüsü ile çalıştıkları görülmektedir. Çocukların sekiz tanesi sokakta çalışmaktadır.

Çocukların çoğunun ana babasının birlikte olduğu, kırk çocuktan sadece sekizinin ana babasının ayrı olduğu görülmektedir. Kardeş sayılarına bakıldığında iki ile yirmi arasında değişen sayılarda kardeşleri vardır. Ailede ana baba dışında akrabalar ile birlikte yaşayan dört çocuk vardır. Çocukların yakın akrabaları ile aynı semtte yaşadıkları görülmektedir.

Çocukların hemen hepsinin aile ve akrabalar içinde suça yönelen modeller bulunduğu görülmektedir. Çocukların, suç davranışı gösteren bu modellerin, adam öldürme ve yaralama gibi cezaevi kültürü içinde statüsü yüksek suç türlerini belirtmiş olmaları ilgi çekicidir.

Çocukların bir bölümü ilkokul dördüncü sınıfta, bir başka bölümü ise orta ikide terk etmişlerdir. Çocukların baba ve anneleri de en çok ilkokul mezunudur.

Görüşme yapılan 40 çocuktan yarısı “*tiner*” ve “*Bally*” gibi uçucu maddeler kullandıklarını belirtmişlerdir.

Çocukların biri hariç hepsinin polisle birden fazla karşılaştıkları ve gözaltına alındıkları görülmektedir. Toplam gözaltı sürelerine bakıldığında ise bir ile yedi gün arasında değiştiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte üç çocuğun da daha önce tutukevinde hırsızlık nedeniyle kaldığı görülmektedir.

ANALİTİK BULGULAR

Polisle Karşılaşma, Üç Maymun Oyunu ve Kısır Döngünün Oluşması

Tutuklu çocuklar için polis, bir yandan kaybolduklarında, aç kaldıklarında yardım istedikleri bir kişi olarak yer alırken diğer yandan daha çok cezalandıran ve korkulan bir kişidir.

Çocuklara suçları sorulduğunda avukatla birlikte hazırladıkları senaryo ifadeyi anlatmaktadırlar. Çocukların çoğunluğu tutukevine kadar yaşadıkları bu süreci kısaca anlatmışlar ve “*işte ifadem budur*” biçiminde bitirmişlerdir. Özellikle birçok kez suç işlemiş çocuklar son suçlarını anlatmışlar, diğerlerini görüşme süresinde sorulan sorularla anlatmışlardır Olayı anlatırken mahkemeye benzer şekilde anlatımda bulundukları “*efendim*” gibi kelimelerle cümlelerini tamamladıkları gözlenmiştir.

Tutuklu çocuklar arasında basit hırsızlık yaptıklarında polis yakalarsa “*bir tokat atıp bırakacaklarını*” öğrenenler bulunmaktadır. Çocuklar ilk suçu işlediklerinde korktuklarını ancak parasını harcayıp, gezip eğlendiklerinde çok hoşlarına gittiğini belirtmişlerdir. Bunu da özellikle suç davranışının devamını sağlayan bir haz kaynağı olarak görmek mümkündür. Genellikle on beş yaşına kadar basit suçlar işleyen bu çocuklar, giderek daha ağır suçlar işlemeye başlamışlardır. Polis tarafından yakalanıp savcılığa çıkarılan çocuklar hakkında tutuksuz yargılama kararı verilmiştir. Bu kararı çocuklar serbest kaldıkları biçiminde anlamışlardır. Çocukların çoğunluğu bu ilk suçu işlediklerinde ailelerine haber verilseydi, bir daha yapmayacaklarını belirtmişlerdir. Çocuklar yaptıkları suç davranışını “*artık kaşar olmuştuk, bu işler bizim için hobi oldu*” diye ifade etmektedirler.

Tutuklu çocuklar, polisin kendilerini gözaltına almalarıyla birlikte yaşadıkları süreci genelde “*polis aldı sonra mahkemeye çıktık, işte buraya geldik*” biçiminde ifade etmişlerdir. Gözaltı sürecinde yaşadıklarını her aşamayı tek tek sorulduğunda ayrıntıları anlatmışlardır. Çocukların polisle başlayıp tutukevine kadar geldikleri süreci böyle anlatmalarının nedenlerinden biri gözaltı sürecinin karmaşık olmasıdır. Yine sürekli suç işleyen çocukların süreci daha iyi anlattıkları söylenebilir. Bazı çocuklar, polis tarafından evlerinden özellikle akşamları gözaltına alınmışlardır. Polisler, evden alırken çocukların yalnızca ifadelerini alıp bırakacaklarını belirtmişlerdir. Bu çocukların bazılarının önce arkadaşları polis tarafından gözaltına alınmış, arkadaşının kendi ismini polise söylemesi ile kendileri de gözaltına alınmışlardır. Bazı çocukların da aile üyelerinden biri polis tarafından gözaltına alınmış, böylece çocuğun teslim olması sağlanmıştır. Bir çocuk ise kendisi gidip polise teslim olmuştur. Görüşülen çocukların çoğunluğu yargı süreci sonunda cezaevine gireceklerini hiç akıllarına getirmediklerini ifade etmişlerdir. Bunun çocuk-

ların yargı sürecinde yeterince bilgilendirilmedikleriyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Bazı çocuklar kendilerine karakolda suçlarını itiraf ederlerse bırakılacağına söylendiğini belirtmişlerdir.

Suç isnadı ile yakalanan çocuğun gözü ile çocuk adalet sisteminin üç aktörü vardır. Bunlar polis, savcı, ve hakimdir. Çocuklar tutukvine gelene kadar yaşadıkları süreçte çoğunlukla bu üç aktörden söz etmektedirler.

“İlk gittim beni bir sorguladılar. ...Bir sabah vardiyasına anlatıyon. İki vardiya oldukları için sabah anlatıyon, bir de akşam anlatıyon... Sen söylüyon o bilgisayarda yazıyor. Bunu bir götürün, aşağıya bırakın diyor. Götürüp nezarethaneye atıyorlar. ...küçük, leş gibi pis pis kokuyor. 7 tane vardı, ayrı ayrı tutuyorlar. Benle cürümümü (suç ortağı) aynı yere atmıyorlar. Uykuya dalıyon, tekrar alıyorlar. Gidip bir kağıt imzalattıyorlar, geri indiriyorlar. Hiç uyuyamıyorsun, 5 dakikada bir gelip kaldırıyorlar. Ondan sonra Adli Tıp’a götürüyorlar. Polisin biri oğlum bak dövdüğümüzü bir söyleyin diyor, savcılıktan alırsız, sizi 3-5 gün daha yatırırız diyor. Kimse anlatmıyor. Dövdü diyemiyoz. Akşama kadar dakika başı kağıt imzalattıyorlar. Okuyamıyon da, ne olduğunu bilmiyon mecbur imzalatacağın diyor. Ertesi gün adliyeye sevk ettiler. (Sorular üzerine), Parmak izi, resim falan çektiler. Şubeye (Hırsızlık Şubesi) bir baro avukatı gelmiş ben görmedim. Adliyeye gittik biz yapmadık, biz etmedik diyin, başka birinin üzerine atın dedi. Biz de frar cürümün üzerine attık. İlk savcılıkta yapmadık dedik. Hakimin önüne çıktık. Hakim E. İle beni tahliye etti. İkinci mahkemede özel avukatlar biz yaptık ama gasp olduğunu bilmiyorduk diyin dedi öyle anlatınca hakim de bizi tutukladı” (Karanfil, Doğum Yılı: 1985).

Çocukların gözaltı süreçlerinin ayrıntılarına bakıldığında polisin çocukların hepsine kelepçe taktığı söylenebilir. Çocuklar özellikle işyerlerinden ya da evlerinden alındıklarında polis arabasına bindirildikten sonra kelepçe takıldığını belirtmişlerdir. Kelepçe çocukların çok rahatsız oldukları bir semboldür:

“Transite bindirince hemen kelepçeyi taktılar, koltuğun ayaklığına bağladılar” (Ortanca, Doğum Yılı: 1986).

„ ... şeyde (kelepçe) takıyorlardı kemiğimi kıracaklardı neredeyse öyle bir sıkıyorlardı ki bileğimi oynatamıyordum” (İtir, Doğum Yılı: 1986).

Son çocuğun ifadesinden de anlaşılacağı üzere kelepçe bir kötü muamele aracı olarak da kullanılmaktadır. Gözaltına alınan çocuklar eğer karakol polisi tarafından gözaltına alınmış ise karakola getirilmektedir. Çocukların suç türü, yaşları ve polis kaydının olup olmaması gözaltı süreçlerini değiştirmektedir.

İlk kez gözaltına alınan çocuklar ile bir kaç kez gözaltına alınan çocukların gözaltı süreçleri değişmektedir. Çocuk hırsızlık ya da gasp yapmış ise ve bunu birkaç kez özellikle de bir grupla birlikte yapmışsa çocuğu mutlaka karakol yerine il emniyet müdürlüğünün asayiş şubesi hırsızlık/gasp büro amirliğine bağlı çalışan sivil polisler sorgulamaktadırlar. Çocuklar burayı “2. Şube” olarak ifade etmektedirler. Görüşülen çocukların tamamı karakol polisinin iyi davrandığını, sivil polislerin ise çok kötü davrandıklarını belirtmişlerdir.

Çocukların gözaltı sürelerine bakıldığında, en az bir gün en çok yedi gün kalan çocuk vardır. Gözaltı süresinin bu kadar uzun olmasının nedeni, çocuğa suçunu itiraf ettirmek olarak düşünülebilir. Çocuğun gözaltı süreci, işlediği suç türüne bağlı olarak da değişmektedir. Bir yaralama ve bir de cinsel suç işleyen çocuğun gözaltı işlemleri karakolda yapılmıştır ve çocukların gözaltı süreleri de 24 saat sürmüştür.

Gözaltı süresince çocuklar polisin “doğruyu anlat, sizi kurtaracağız” biçiminde önerilerde bulunduklarını belirtmişlerdir. Çocuklar, polisin kendilerini kurtaracaklarına gerçekten inanmışlardır. Polisler, çocuklara “kaç işin var?” sorusuyla sorgulamaya başlamaktadırlar. “iş” hem çocukların hem de polislerin özellikle hırsızlık suçu için kullandıkları bir tanımlamadır.

Polisin bu süreçte çocuklardan kendi çevrelerinde suç işleyenlerle ilgili bilgi istedikleri, yani işbirliği teklif ettikleri görülmektedir.

“İlk tutukevinden girip çıktıktan sonra polis benim cezaevinde iken olan olaylarla ilgili ağzımı aradı. Beni muhbir gibi kullanmak istedi” (Lale, Doğum Yılı: 1985).

Bazı çocuklar ise gözaltı sürecinde yaptıkları diğer suçları öğrenmek için polisin kendilerini kurtaracaklarını belirtmişlerdir.

“Bir adam bize sigara uzattı. Benim arkadaşım sigara içmiyor dedi. Oğlum bu olaylardan başka var mı eğer başka bir arkadaşın varsa sizi gözcü yaparım

dedi. Gözcü her şeyden yırtar okudun mu avukata hiçbir şey anlatmayın dedi" (Nergis, Doğum Yılı: 1985).

Bazı çocukların tanındıkları polis olduğu görülmektedir. Bu tanındık polisler aracılığı ile karakoldan bırakıldıklarını belirtmişlerdir.

Bu süreçte çocuğun suç davranışının gerçekleştiği yere götürüldüğü, suçu birlikte işlediği arkadaşlarının evlerine gidildiği belirtilmiştir. Çocuklar bu uygulamayı *"keşif"* olarak tanımlamaktadırlar. Büyük bir ihtimalle polisler yer gösterme için bu kavramı kullanmaktadır. Yer göstermeye götürülen bir çocuk *"kelepçe ile insanların arasında dolaştırdılar. Çok utandım"* (Mine, Doğum Yılı: 1985) diyerek bu sürecini anlatmıştır.

Bir başka çarpıcı nokta bu süreçte çocuklar aileleri ile görüştürülmemektedir. Polis, çocuktan istediği bilgileri aldıktan sonra çocuklara ailelerine haber vermek isteyip istemediklerini sormaktadır. Çocuklar ailelerinden utandıkları ya da ilişkileri koptuğu için bunu istemediklerini söylemektedirler. Ancak, çocuğun tutuklanacağı kanısı oluşur ise mahkemeye çıkarılırken, eğer çocuğun ailesine ulaşılacak bir telefon numarası varsa ailesine haber verilmektedir. Bazı çocukların ailelerine, tutukevine geldikten sonra ulaşmıştır.

Gözaltı süresince, çocukların temel gereksinimlerinin karşılanmasında olumsuzluklar belirgindir. İlginç olan, çocuk polise suçunu itiraf ederse, bu temel ihtiyaçlar kolaylıkla giderilmektedir. Dikkat çekici bir başka nokta ise polisin çocuklara sigara vermesidir.

Sürecin aşamalarına baktığımızda, çocukların parmak izlerinin alındığı ve fotoğraflarının çekildiği görülmektedir. Çocuklar parmak izinin neden alındığı ve fotoğrafın neden çekildiği konusunda bilgi vermemişlerdir.

"Bak şimdi meşhur olacaksın dedi. Boynuma numara asıp fotoğrafımı çektiler" (Ortanca, Doğum Yılı: 1986).

Bu süreçte vurgulanması gereken bir başka nokta, çocuğun suç davranışı ne kadar şiddet dolu ve toplumun ilgisini çekecek noktadaysa, o zaman medyaya haber verilmektedir.

Avukat, mutlaka mahkemeye çıkılacak son gün baronun CMUK komisyonundan çağırılmaktadır. Çocuklar, avukatın *"baro avukatı"*

olması nedeniyle kendilerini savunmadıklarını düşünmektedirler. Bu nedenle de özel avukat tuttuklarını belirtmişlerdir. Çocuklar, avukatların kendilerine suç kabul etmemeleri, gerekirse suç başkasının üstüne atmalarını telkin ettiklerini belirtmişlerdir. Avukatların çocuklara daha az ceza almalarını sağlayacak senaryo ifadeler oluşturdukları da çocuklar tarafından belirtilen bir başka noktadır. Cinsel suç işleyen bir çocuğa çağırılan avukat ise, çocuğun avukatlığını kabul etmemiştir. Cinsel suç işleyen çocukların avukatlar tarafından bile dışlanması düşündürücüdür.

Değinilmesi gereken önemli bir nokta da gözaltı sürecinin başında ve sonunda mutlaka “Adli Tıp Rapor”u alınmaktadır. Bu rapor, çocuğun gözaltı süresince kötü muameleye maruz kalıp kalmadığını kanıtlamak için yapılan doktor muayenesinin sonucunu göstermektedir. Bu raporlar, adli tıbbın bulunmadığı yerlerde hastanelerden ya da sağlık ocaklarından alınmaktadır. Çocukların hemen hepsi kendilerine işkence yapıldığını, ancak bunu adli tıp doktoruna söyleyemediklerini belirtmişlerdir. Bunun nedeni, polis tarafından tehdit edilmeleridir.

“Bir şeyiniz var mı diyor polis gözümün içine bakıyor. Var desek on katı daha fazlasını yiyeceğiz mecbur geri gidiyoruz emniyet sarayına” (Nilüfer, Doğum Yılı: 1986).

Çocukların polis ile adli tıp doktoru arasında bir işbirliği olduğu kanısı da vardır.

Polisler gibi diğer aktörler de avukat, savcı ve hakim çocuklara süreçle ilgili bilgi vermemektedirler. Bu nedenle özellikle ilk kez yargılanmış tutuksuz yargılanmasına karar verilmiş çocuklar serbest kaldıklarını cezalandırılmadıklarını belirtmişlerdir. Çocuklar gözaltı sürecinde neyle karşılaşacaklarını bilmediklerini, eğer bilseler bu “iş”lere başlamayacaklarını belirtmişlerdir. Yine çocuklar bu davranışlara yeni başladıklarında şu tür yanlış bilgilerle cesaretlendirilmektedir. “Polis karakola alıp, iki tokat atıp, geri bırakıyor. Hırsızlığın cezası yok” gibi yanlış bilgilerle bu tür kanun dışı eylemlere başladıklarını belirtmişlerdir. Çocuklar yetişkin mahkemesinin ceza verdiği ve çocuk mahkemesinin ise ceza vermediğini belirtmişlerdir.

Bu araştırmada tutuksuz yargılanmasına karar verilen çocuklar için sistemde çok büyük bir boşluk tespit edilmiştir. Tutuksuz yargılanan çocuklar, suç davranışına zemin oluşturan ortama yeniden dönmekte-

dirler. Böylece çocuk bir yandan yargılanırken diğer yandan suç davranışını göstermeye devam etmektedir. Bu aşamada çocuğa uygun önleyici sosyal hizmetlerin oluşturulmamış olması, çocukların suç davranışını kronikleştirmesine neden olmaktadır.

Polisin davranışı, suç türleri açısından değişmektedir. Hırsızlık ve özellikle gasp nedeni ile yakalanan çocuklar polis tarafından kötü muameleye maruz kalmaktadır. Çocukların sıklıkla belirttikleri işkence, fiziksel işkencedir. Bunun yanı sıra psikolojik işkence de yer almaktadır. Kaba dayak, soğuk suyla ıslatma en çok sözü edilen sorgulamada kullanılan işkence yöntemlerinden birisidir.

"Polis seninle konuşalım dedi. Üstümü çıkart dediler televizyonun sesini açıp hortumla dövüyorlar, emniyet sarayında konuşmazsan kafana silahla vururum dedi. Beyaz gömleği gözüme bağladılar. Isladılar bir iki dakika geçti testisleri sıkıyor kafama tas gibi bir şey indi, kafamın tepesi yandı benim gözümün önünde arkadaşımı dövdüler. Bu olaylardan sonra polislere gıcık oluyordum, dövüp küfür ettikleri için öldürmek istiyordum." (Nergis, Doğum Yılı: 1985).

Elektrik işkencesi, eğer çocuk suçunu itiraf etmemişse son noktada kullanılmaktadır. Elektrik işkencesi ile korkutma da çok dile getirilmiştir.

"İlk gözümü bağladılar dövdüler anlat dediler anlattık. Bak dedi siz iki olay daha yapmışsınız. Bu yapmadığımız olaydı. Ondan sonra gözlerimizi şeyle bağladılar, ayakkabı keçesi gibi bir şeyle. Eğ kafanı dedi, eğdik bam bum bam bum hep dövdüler. Ondan sonra üst kata çıkardılar. Üst katta halıfleks gibi bir şeyler var. Ortada bir tane masa var. Oraya yatırdılar. Yat dedi, elimi falan bağladılar, dedi söylüyor musun. Efendim biz yapmadık, söyle dedi. Yoksa sana elektrik vereceğiz. Dedim yapmadık efendim. Ondan sonra orda kablo vardı, kabloyu elimize deydirmeye başladı, göbeğimize ondan sonra o işkencelerden sonra yaptık dedik." (Erguvan, Doğum Yılı: 1986).

Tutuklu çocuklar işkence ile yapmadıkları suçları da kabullendiklerini belirtmişlerdir. Gözaltı sürecinde çocuğun işkence ile suç davranışını kabul etmesinin, özellikle çocukların kendi suç davranışlarının önemsiz olarak algılanmasında etkili olduğu düşünülmektedir. Bunda, polisin çocukların deyimiyle başka "işleri" de çocuğa işkenceyle kabul ettirmesinin önemli olduğu söylenebilir. Çünkü yapsın ya da yapmasın, bir ya da daha fazla suç dosyasını kabul etmek zorunda kalan çocuğun, kendi

suçuyla ilgili dosyası ve suç davranışı, bu ortamda önemini yitirmektedir. Böylece çocuk, kendi davranışı ile ilgili sorgulamaya gitmemekte ve karşısındaki insandan bu şekilde görmüş olduğu davranış nedeniyle kendi davranışını mazur görmektedir.

“... Karakolu önce o. İlk ... Karakolu muydu neydi ismi oraya götürdüler. Ondan sonraye ordan işte şubeye götürdüler. Şubede bizim zaten iki suçumuz vardı. İki tane daha yıktılar, yapmadığımız iki suç. İşkence zoruyla, elektrik zoruyla onlardan aldık” (Hatmi, Doğum Yılı: 1985).

Çocuklar Ankara Emniyeti’nde sorgulandıkları yeri 2. şube ya da “şube, yıkım yeri, ezim yeri” olarak adlandırmaktadırlar. Şubeyi anlatırken özellikle orada “burada Allah yok Peygamber izinde” yazdığını belirtmektedirler. Cinsel işkence de özellikle sabikalı ve gasp isnadı ile yakalanan çocuklara polisin uyguladığı işkence yöntemlerinden birisidir. Haya sıkmanın çoklukla kullanıldığını bir çocuk utanarak da olsa ifade etmiştir.

“16 yaşında idim anlatılmayacak şeyler yaptılar. ...Ne bileyim söylenmeyecek artık anlatıyım. Anadan doğma çırılçıplak soydular, daha sonra eline bir eldiven geçirdi söylemesi ayıp benim hayalarımı sıktı böyle yani böyle beş gün yattım ben buralarım (karnını gösteriyor, yüzü acı içinde) ağrıdı” (Menekşe, Doğum Yılı: 1987).

Cinsel işkence diğerlerine göre daha zor anlatılabilecek işkence türlerindendir. Bu nedenle cinsel işkenceden birkaç çocuk söz etmiştir. Alıntı yapılan bu çocuk haya sıkmanın hırsızlık ve gasp nedeni ile gözaltına alınan herkese yapıldığını belirtmiştir.

Çocukların polis tanımlamalarına bakıldığında, hep olumsuz cümleler yer almıştır. Bir çocuk, “ayıdan post, polisten dost olmaz” (Fulya, Doğum Yılı: 1984) demiştir. “Aç gözlü, bebeleri ezen kişiler” (İğde, Doğum Yılı: 1985) olarak tanımlamıştır.

Çocukların bazıları polisin dövmeğe haklı olduğunu söylerken, bazıları da dövmemeleri gerektiğini belirtmişlerdir.

Tutuklu çocukların cezaevinde kaldıklarına ilişkin bir semboller bulunmaktadır. Bu sembol, ellerinin üstünde üç nokta biçimindedir. “Duymadım, görmedim, bilmiyorum” anlamına gelen bu üç nokta yani üç maymun oyunu çocukların polis sürecinden başlayarak tutukevinde de

sürdürdükleri bir davranış biçimidir. Bu sembolün, çocukların hemen hepsinde oluşu, bir anlamda onların cezaevi okulundan geçtiklerinin anlatımı olduğunu düşündürmektedir.

Tutuklu tüm çocukların uykusuzluk sorunu olduğu görülürken, Bunun polis sürecinde yaşadıklarıyla ilgili olduğu kadar, kaldıkları koğuştaki kendilerini güvende hissetmemeleriyle ilgili olduğu da düşünülebilir. Bazı çocuklar, gözaltı sürecinde yaşadıkları işkencenin etkileriyle ilgili olarak rüyalarında polisin kendilerini ya da arkadaşlarını öldürdüklerini belirtmişlerdir.

Tutukevi sonrası, sabıkalı olmaktan ve polisin damgalayıcı tutumundan kurtulmak için, bulundukları kenti hatta ülkeyi değiştirmeyi düşünen çocuklar bulunmaktadır.

Çocuklar için tutukevi “düştükleri” bir yerdir. Çocukların hepsi “mahkumun rüyası tahliye rüyasıdır” biçiminde isteklerini belirtmişlerdir. Bazı çocuklar ise özellikle sokakta yaşayan çocuklar, tutukevini yetiştirme yurduna benzetmektedir.

“Evi olmayan için tutukevi güzeldir. İyi desem iyi değil, kötü desem kötü değil. Burada olmak daha iyi, ama annemi, arkadaşlarımı özliyorum” (Nergis, Doğum Yılı: 1985).

Bu çocuklar, özellikle suç işleyip tutukevine gelmektedirler. Böylece çocuk adalet sisteminin bir kurumu çocuklar tarafından bir korunma yeri haline dönüşmektedir. Burada çocukların aileleriyle kopan ilişkilerini yeniden kurma özlemi altta yatan en önemli nedenlerden biridir. Tutukevinde çalışanlar, çocukların bazılarının tutukevinin verdiği giyecekleri ailesine verdiğini belirtmişlerdir.

Orta sınıf ailelerden gelen bir çocuk, cezaevinde çocukluğunu kaybettiğini belirtmiştir. Yine bu çocuklardan biri kapalı kalmaktan artık kafasının çalışmadığını belirtmiştir. Diğer çocuklar ise bunların farkında değildir. Onların çoğunluğunun çocukluk yaşantısının çok kısa sürdüğünü söylemek mümkündür.

Tutukevi, çocuklar için bir yandan da yeni suç öyküleri öğrendikleri, yeni arkadaşlıklar edindikleri bir okul olarak da işlev görmektedir. Böylece, suç zincirinin en önemli halkalarından birisinin de kapalı bir kurum olan tutukevi olduğu söylenebilir.

“Arkadaşlarımı kıskanarak bazı toplumun kabul etmediği suçları işlediğim için hırsızlık olaylarına karıştım yanı onların herşeyi var benim niye olmasın diye bazı arkadaşlarla tanışıp onlarla yukarıda belirttiğim gibi hırsızlık. Olaylarına karıştım ...sonra ceza evinde değişik suçlardan yatan arkadaşlarla tanışıp değişik suçları onlardan öğrendik örneğin, araba çalmayı çelik kasa açmayı ve bunu gibi” (Lale, Doğum Yılı: 1985).

Çocukların çoğunluğu Çocuk Hakları Sözleşmesi’ni duymadığını söylerken birkaç çocuk tutukevinde ve karakolda duyduklarını belirtmiştir.

“Karakolda da vatandaşlık hakları yazıyor ama hiç biri yapılmıyor” (Nergis, Doğum Yılı: 1985).

Bazı çocuklar ise Çocuk Hakları Sözleşmesi denildiğinde sokakta yaşayan çocuklardan söz etmişlerdir.

Sokakta yaşayan bir çocuk ise sözleşmeyi bildiğini, ancak çocukların hala kötü muameleye maruz kaldıklarını aşağıdaki cümleyle çarpıcı bir biçimde ifade etmiştir.

“Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 27. maddesi 18 yaşından küçüklere polis hiçbir şekilde işkence yapamaz der ama kağıt üzerinde kalır” (Papatya, Doğum Yılı: 1985).

Çocuklar, tutukevinden ve ıslahevinden çıktıktan sonra kendileri için suç işlemeyecekleri yeni bir yaşama başlamaları konusunda umutsuz olduklarını belirtmişlerdir. Burada özellikle *“toplumun önyargısı”* ve *“sicillerinin bozuk”* olması nedeniyle iş bulamayacaklarını belirtmişlerdir.

“Sabıkalı bir yere ortama girdiğinde barınamaz dışlanır” (Arslanağzı, Doğum Yılı: 1986).

Çocuk Hakları Sözleşmesi bağlamında çocuğun yararına işleyen bir çocuk adalet sisteminin misyonu çocuklar için yeniden sosyal adaleti sağlamak olmalıdır.

Bir başka deyişle çocuğu nesneleştiren ve şeyleştiren bir mekanizma yerine onun özne olmasını sağlayacak yani özgürleştirecek sistemler oluşturmak gerekir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bugün çocukların İnsan Hakları Anayasa'sı olan Çocuk Hakları Sözleşmesi suça itilen çocukların haklarını koruyan bir anlayışla düzenlenmiş bir çocuk adalet sistemi kurmayı zorunlu hale getirmektedir. Öyleyse bu sistemin polisten başlayarak kapalı bir kurum olan tutukevine kadar nasıl işlediğini çocukların değerlendirmesiyle ele alan bu çalışmanın sonuçları ön soruşturma süreci ve yargılama sürecini yeniden yasal örgütsel düzeyde yapılandırmayı gerektirmektedir.

Bugün var olan sistemin çocukları kronik suç işleyen kişiler haline dönüştürdüğü görülmektedir. Polisten başlayarak hakları ihlal edilen çocuklar bu süreçte bir ezme ezilme döngüsü içinde sıkışıp kalmışlardır. Bu döngüde var olabilmenin ilk şartı şiddet kullanmaktır. Suç davranışı bu süreçte son nokta olan tutukevinde kendini yenilemekte ve yeni suç davranışları üretmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Emine, "Cumhuriyet Döneminde Çocuk Hukukundaki Gelişmeler" B. Onur (Ed.), *Cumhuriyet ve Çocuk 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No:2, 1999: 491-506.
- Bumin, Kürşat, *Batı'da Devlet ve Çocuk*, Alan Yayıncılık, İstanbul 1983.
- Cankurtaran, Öntaş, Özlem, "Çocuk Hakları ve Güçlendirme Yaklaşımı Bağlamında Suça Yönelen Çocuk ve Polis İlişkisi" HÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004.
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve İlgili Mevzuat, 2559 Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, Seçkin Yayınevi, 2001.
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ve İlgili Mevzuat, Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği, Seçkin Yayınevi, 2001.
- Cılga, İbrahim, "Türkiye'de Çocuk Hakları Çalışmaları", B. Onur (Ed.), *Cumhuriyet ve Çocuk 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, No:2, 1999: 506-517.
- Creswell, John W, *Research Design Qualitative and Quantitative Approaches*, New Delhi, Sage Publications 1994.

- Çağlar, Ali, “Türk Polisi’nde Sosyalleşme ve Polis Kültürü”, İ. Cerrah ve Emin S. (Ed.), *Türkiye’de Suç ve Polislik*, Ankara, Güner Matbaacılık, 2000:115-144.
- Franklin, Bob, *Çocuk Hakları*, (Çev.: Alev Türker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.
- Neuman, Lawrence, (2000), *Social Research Methods- Qualitative and Quantitative Approaches*, Allyn and Bacon, USA.
- Postman, Neil, *Çocukluğun Yokoluşu*, (Çev.: Kemal İnal), Ankara: İmge Kitapevi, 1995.
- Türkiye İnsan Hakları Vakfı Tedavi Ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporları, Ankara, 1990-2003.
- Uluğtekin, Sevdâ. “Çocuk Suçluluğu ve Hizmet Modelleri” *Adli Tıp Anabilim Dalı Adli Psikoloji Programı Ders Notları*, Ankara Üniversitesi 1999-2000.
- Yıldırım, A. ve Hasan Ş. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2000.